

KÖROĞLU DESTANININ TÜRKMEN BENZER METNİNDE GENÇ KAHRAMANLAR HAKKINDA HİKÂYELER

Recits sur les héros adolescents dans la version
Turkmène de l'épopée "Köroğlu"

Yard. Doç. Dr. Mustafa ARSLAN*

ÖZET

Epik eserler sadece merkezi kahramanın değil, genç kahramanların maceralarını da ihtiva eder. Bazı araştırmacılar genç kahramanlara ait hikayelerin daha sonraki zamanlarda ilave edildiğini ileri sürerler.

Köroğlu destanının Türkmen benzer-metninde Ayvaz, Erhasan, Nurali, Harmandeli gibi genç kahramanların hikâyeleri de yaygın olarak bilinir ve anlatılır.

Bu hikayelerin bazıları çok eski bazıları ise yeni devirlerde üretilmişlerdir. Bu hikayeler epik anlatımlardaki dualist yapıyı ve sözlü kültür ürünlerinin değişerek gelişen bir özellikte olduğunu gösteren en güzel örneklerdendir.

Anahtar Kelimeler

Köroğlu Destanı, Genç Kahraman, Türkmen, İkili Yapı

RESUME

Des œuvres épiques ne contiennent pas seulement des aventures d'un protagoniste mais aussi celles des héros adolescents. Certains chercheurs prétendent qu'on y a ajouté des aventures sur les héros adolescents plus tard.

Dans la version Turkmène de l'épopée "Köroğlu" on avait déjà connu et raconté des aventures sur Ayvaz, Erhasan, Nurali, Harmandeli etc...

Certains de ces recits avaient été produits dans les périodes plus anciennes tandis que d'autres avaient été produits dans les périodes plus récentes. Ces recits sont des exemples parfaits qui montrent la structure dualiste dans les récits épiques et la particularité des produits culturels oraux qui se développent en se transformant.

Les Mots Clés

L'Epopée "Köroğlu", Héros Adolescent, Turkmène, Structure Dualiste

Halkbiliminin anlatıya dayalı epik eserleri, merkezi durumdaki kahramanların maceraları yanında, zaman zaman onların soyundan gelen veya yanında yer alan ve genellikle çocuk ya da genç diyebileceğimiz yaştaki yardımcı kahramanların maceralarını da ihtiva etmektedir.

Dünyanın en büyük destanlarından biri olan Manas Destanı, merkezi kahraman "Manas" ile onun oğlu "Semetey" ve torunu "Seytek" etrafında bir "üçleme" halinde teşekkül ederken, "Almambet, Er Kökçö, Er Yolay, Köz Kaman" gibi ikinci derecedeki kahramanların maceraları da bir hayli yer tutar.¹ Dede Kor-

* PAÜ. Fen-Edebiyat Fak. Öğretim Üyesi.

kut Kitabı'ndaki anlatmalarda da meşhur babaların maceraları, onların oğulları olan genç yiğitlerin maceralarıyla genişletilmiştir. Salur Kazan'ın oğlu Uruz Bey, İç Oğuzların beyi Aruz'un torunu ve Kazılık Koca'nın oğlu Yigenek, Dirse Han'ın oğlu Boğaç Han, Begil'in oğlu Emren, Uşun Koca'nın oğlu Seytek etrafında oluşan anlatmaların yanında, satır aralarındaki maceralarıyla Kara Güne'nin oğlu ve Salur Kazan'ın yeğeni Kara Budak, Kıyan Selçuk'un oğlu Dünder gibi kahramanların maceraları da, bu anlatmaların olay örgüsüne bir genişlik ve çeşitlilik kazandırmıştır.²

Araştırmacılar, merkezi kahramanın soyundan gelen ikinci/üçüncü kuşak durumundaki veya onun yanında bulunan genç kahramanlar hakkındaki anlatmaların, atalarının/liderlerinin kahramanlıklarına dair anlatmalara nazaran daha sonraki dönemlerde ortaya konulduğu fikrindedirler.³ Bir başka deyişle, sözlü gelenek içinde devam edegelen merkezi kahramanın etrafındaki olay örgüsü, genç yiğitlerin maceralarıyla geliştirilerek daha edebi bir hale getirilmiş veya ana olay örgüsünden bağımsız yeni anlatmalar ortaya çıkarılmıştır.

Epik anlatmaların ilk örnekleri arasında bulunmayan veya bulunmadığı ifade edilen ve yeni devirlerde oluşturulduğu anlaşılan genç kahramanlar hakkındaki anlatmalar, mahalli kültürlere ait çeşitli unsurları yansıtmamın yanında, anlatıcıların, sözlü gelenek yoluyla taşınmış olan anlatmalara gerek dinleyicileri tatmin için gerekse sosyal çevre ve şartların etkisiyle yeni anlatmaların na-

sıl ilave edildiğini göstermesi bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Köroğlu anlatmaları, bu tarz anlatıların kültüre has sözlü gelenek içinde değişerek yaşaması ve zenginleşmesine örnek olabilecek en tipik epik ürünlerdendir. Bu anlatmaların, özellikle profesyonel anlatıcılar tarafından günümüzde bile eski epizotların modern çağların şartlarına göre değiştirilerek ya da ana olay örgüsünün temel yapısına uygun olarak yeni olaylar üzerinde oluşturulan yeni epizotlar/kollar halinde yaşatıldığı pek çok araştırmacı tarafından ifade edilmiştir.⁴

Günümüzde Köroğlu anlatmalarının en yaygın olduğu bölgelerden biri de Türkmenistan'dır. Bu sebeble, Türkmenistan Köroğlu anlatmalarında zikredilen genç kahramanların maceralarını çeşitli yönlerden ele alarak hem sosyal çevre ve şartlar içinde ortaya çıkan değişme ve çeşitliliği, hem de, epik anlatılara has bazı temel özellikleri göstermek mümkündür.

Türkmen Köroğlu anlatmaları içinde yer alan genç kahramanlara *Ayvaz* (Övez), *Erhasan*, *Nurali*, *Harmandeli*, *Kerem*, *Muharrem* (Mirem), *Kamber* dahil edilebilir. Bu anlatmalarda genç kahramanların maceraları, bazı epizotlarda merkezi kahraman durumundaki Köroğlu veya onun kırk yiğidi etrafında yaşanan olaylar içinde verilirken, genç kahramanların merkezi durumda bulunduğu müstakil kollar/epizotlar da mevcuttur.

Ayvaz:

Maceralarıyla Köroğlu anlatmaları-

na daha da genişlik ve dinamizmin kazandıran bu genç kahramanların başında Ayvaz gelmektedir. Bütün Köroğlu anlatmalarında yeralan ve genellikle benzer şekillerde anlatılan Ayvaz hakkında epizotların yanında, Türkmen anlatmaları farklı epizotlarla da zenginleştirilmiştir. Satır aralıkları dışında ve özellikle adının epizot başlığında da anıldığı Ayvaz hakkındaki Türkmen anlatmalarını şöyle sıralamak mümkündür: "*Köroğlu'nun Ayvaz'ı Çandibil'e Getirmesi, Köroğlu'nun Ayvaz'ı Kurtarması, Ayvaz'ın Evlenmesi, Ayvaz'ın Öfkelenmesi, Servican ile Köroğlu'nun Ayvaz'ı Kurtarması, Ayvaz ile Kırat*".⁵ Bu anlatmalar bazen, "*Övez'in Getirilişi, Övez'i Dara Çeken, Hoşgeldi, Övez Evlenen, Servican, Övez ve Kırat, Övez Küsen*"⁶ gibi farklı başlıklarla ve bölünmüş anlatmalar şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu durum temelde, destan türünden halk hikâyesine geçişteki bölünmeden kaynaklandığı kadar, anlatmaların icra edildiği farklı sosyal çevrelerin, tabiatıyla anlatıcı ve dinleyicilerin farklı sosyopsikolojik şartlarından da kaynaklanmaktadır.

Genel olarak bütün benzer-metinlerde bilinen ve Türkmen versiyonunda "*Göroğlu'nun Ayvaz'ı Çandibil'e Getirmesi*" şeklinde adlandırılan kol/epizotta, Ayvaz, Yusuf Şah'ın ülkesindeki *Veyenem* şehrinden *Buldur Kasap* adıyla anılan bir adamın tek oğludur. Becerikli ve güzel bir çocuktur. Altı-yedi yaşlarında Yusuf Şah'ın hizmetine girer, orada eğitilir ve kırk yigide baş olur. Kendine layık evladın Ayvaz olduğu haberini alan

Köroğlu, onu çeşitli hilelerle kaçıtır, Çandibil'e getirir ve evlat edinir. Bu epizot, Anadolu eş-metinlerine ait anlatmalarda da hemen hemen aynı şekildedir.⁷ Bütün anlatmalarda olay örgüsünün gelişimi, Köroğlu'nun "çocuksuzluğu" olgusundan kaynaklanan eksikliğin tasfiyesine dayanmaktadır. Genç kahraman Ayvaz, daha çok bu tasfiyenin gerçekleşmesine vesile olan tali kahraman durumundadır ve sadece merkezi kahraman Köroğlu'nun konuyla ilgili macerasında "edinilen evlat" fonksiyonunu üstlenmiştir. Bu epizotun gerek Köroğlu'nun etrafında gelişen olaylardan müteşekkil olması, gerekse bütün benzer-metinlerde ortak şekillerde yer alması, kanaatimizce onun Köroğlu dairesi içindeki en eski anlatmalardan biri olduğuna dair kuvvetli işaretlerdendir.

Epik anlatmalardaki temel epizotlardan biri de "kahramanın evlenmesi"dir. Genç kahraman Ayvaz'ın evlenmesi epizotu, Anadolu anlatmalarında değişik adlarla anılan bazı kollar içinde ve küçük epizotlar halinde anlatılırken; Türkmen versiyonunda ayrı bir kol olarak özetle şöyle yer almaktadır: "*Göroğlu ile Ağayunus, Ayvaz'ı evlendirmek isterler ve Çandibil halkını toplayıp Ayvaz'a layık kızın kimde olduğunu sorarlar. Fakat hiç kimse cevap vermez. Bunun üzerine Ağayunus Göroğlu'na Gürcistan padişahı Leke Şah'ın kızı Gülruh'un Ayvaz'a layık olduğunu söyler. Göroğlu, önce yiğitlerinden birkaçını kız istemeye gönderir, Leke Şah kızını vermeyince Göroğlu tek başına yola koyulur, çeşitli engelleri aştıktan sonra*

Gülruh'u kaçıır ve geri döner. Gülruh, tanımadığı biriyle evlenmek istemeyince, Göroğlu genç yiğitlerini onun önünden geçirir. Kız, onların içinden Ayvaz'ı beğenir ve evlenirler."

Genç kahraman Ayvaz'ın evlenmesi epizotu, Türk destan geleneğindeki "kahramanın evlenmesi" epizotunun - başka bir ülkenin padişahının kızı, engellemeler, kızın kaçırılması, kızın kendi isteği ile evlenmesi vb.- temel unsurlarını ihtiva etmekle beraber, epizotun kahramanı genç Ayvaz yine tâli bir kahraman, pasif bir tip durumundadır ve olaylar Göroğlu merkezli bir yapıda fantastik unsurlarla zenginleştirilerek gelişir. Ayvaz'ın olayların akışını etkileyen doğrudan bir aktivitesi söz konusu değildir.

Türkmen Köroğlu anlatmalarında genç kahraman Ayvaz hakkındaki epizotlardan biri de "Övez Öykelen" (Ayvaz'ın Öfkelenmesi) adıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu epizot, diğer Ayvaz epizotlarına göre daha değişik bir olay örgüsü üzerine kurulmuş olmakla birlikte, destanın genel yapısı içinde organik bir bütünlüğe sahiptir. "Yiğitlerin davranışlarına kızan Ayvaz, Köroğlu'nun "Kırk Binler" ile yapılan savaşta kırk yerinden yaralanıp yatağa düşmesini fırsat bilip memleketine döner. Yusuf Şah'ın hizmetine girer, ordusunun başına geçerek Çandibil'e sefer eder, fakat mağlup olur. Köroğlu Ayvaz'ı bağışlar, Çandibil'e dönülür ve toy verilir."

Ayvaz'ın gücenerek Köroğlu'nun karşısında yer alması ve onunla savaşması, Anadolu anlatmalarında da benzer şekillerde yer alır. Bu epizotta Ay-

vaz'ın Köroğlu'na karşı savaşması, temel fonksiyonları bakımından aynı olmakla birlikte, diğer Türk destanlarında da görülen ve genel bir destan temi olan "baba-oğul mücadelesi"ni akla getirmektedir. Aynı mücadele, Türkmen anlatmalarından "Ayvaz'ın oğlu Nurali" kolunda "dede-torun" mücadelesi şeklinde anlatılmaktadır. Anadolu anlatmalarında ise, Ayvaz-Köroğlu mücadelesinin yanı sıra, Köroğlu ile oğlu Hasan Bey'in mücadelesi de mevcuttur. Bu mücadelenin, Anadolu anlatmalarında çok önemli bir yeri olduğunu ifade eden Pertev Naili Boratav, Ziya Gökalp'in fikirlerine dayanarak, Şehnâme'deki "Rüstem-Sührâb" mücadelesinin, Köroğlu Destanı'ndaki epizota çok benzediğini belirtir ve Oğuznâme'deki Oğuz ile babası Karahan'ın, Dede Korkut Kitabı'ndaki Dirse Han ile oğlu Boğaç Han'ın, Manas Destanı'ndaki Almambet ile babası Kara Han'ın mücadelelerini örnek olarak verir.⁸ Bahaeddin Ögel, Türk destanlarında görülen "baba-oğul" mücadelesinin, genellikle, babanın töreye ve örfe uymamasından kaynaklandığını ifade etmektedir.⁹ Özellikle Anadolu anlatmalarında görülen, Ayvaz'ın, kendisine sakilik yaptırılmasına kızdığı için kaçması ve Köroğlu'nu öldürmek istemesi, bize, Köroğlu'nun töreye uymamasından kaynaklandığı intibasını vermektedir. Epizottaki olaylar her ne kadar Ayvaz etrafında gelişiyor görünse de, temel yapı, yukarıda belirtilen epizotlarda olduğu gibi merkezi kahraman Köroğlu üzerine kurulmuştur ve Ayvaz ikinci derecede, pasif bir kahramandır.

Köroğlu anlatmalarında genel ola-

rak Ayvaz hakkında işlenen yaygın temalardan biri de "Ayvaz'ın düşmanlar tarafından esir edilmesi, Köroğlu ya da yiğitler tarafından kurtarılması"dır. Türkmen benzer-metinlerinde "Servican" adıyla bilinen kol, aynı tema üzerine kurulu en meşhur anlatma olmakla birlikte, burada Ayvaz, sadece yaşanan olayların müsebbibi durumundadır. Maceraların asıl kahramanları ise, Köroğlu ve yaptığı büyülerle ona yardımcı olan Servican'dır. Aynı tema, hem başka bölgelerdeki Köroğlu anlatmalarında, hem de, halk edebiyatımızın diğer tahkiyeli eserlerinde benzer şekillerde karşınıza çıkmaktadır.

Türkmen anlatmaları içinde aynı tema üzerine kurulu, fakat, "Servican" koluna göre daha az bilinen ve 1961 yılında *Tagtabazar'da Porcan* Kiçigulov tarafından Gurban Cumayev'den derlenen "Övez hem Gırat" (Ayvaz ile Kırat) epizodu ise, daha çok, fantastik olaylarla geliştirilmiş, fakat, genç kahraman Ayvaz'ın yine ikinci planda kaldığı bir anlatma özelliği göstermektedir. Anlatım şekli ve yapı özellikleri bakımından da bir masahı andırır. Olaylar baştan sona mensur bir dille anlatılır. Ayrıca, yakın bir zamanda derlenmiş ve az bilinen bir anlatma olması da, bu epizodun, "Ayvaz'ın esir düşmesi ve kurtarılması, Kırat'ın üstün meziyetleri" temalarını işleyen önceki epizotların, farklı bir sosyal çevrede ve farklı bir anlatıcı tarafından "yeniden üretilmiş bir şekli"nden ibaret olduğunu kuvvetle hissettirmektedir.

Genç kahraman Ayvaz, incelememize esas aldığımız diğer pek çok epi-

zot/kolda da anlatılan maceraların satır aralıklarında çeşitli vesilelerle anılmaktadır. Bu anlatmalarda genel olarak pasif bir tip özelliği gösteren Ayvaz, sadece, "Arapreyhan" adıyla bilinen anlatmada Köroğlu'na bağlılığı ve savaş anındaki kahramanlığıyla ön plâna çıkar. Köroğlu'nu esir alan *Arapreyhan'ı tek başına* takip eder ve öldürür. Cesareti, kahramanlığı, Kırat'ın üzerindeki heybetiyle tam bir "alp" özelliği göstermektedir. Burada gördüğümüz "esir alınan babasını kurtaran evlat" motifi Dede Korkut Kitabı başta olmak üzere, diğer anlatmalarda da sıkça karşımıza çıkan ve yaygın olan motiflerdendir.

Köroğlu destanının Türkmen eş-metinlerinde genç kahraman Ayvaz adına anlatılan ara ya da müstakil bir epizot/kol özelliği olan anlatmalar bize göstermektedir ki, Ayvaz, bu destanın üst bütünlüğünü sağlayan "Köroğlu, Kırat, Çamlıbel/Çandıbil, Yunus Peri/Ağayunus Peri" gibi asli unsurlardan biridir. Onun etrafında teşekkül etmiş olan bazı anlatmalar, destanın ilk oluştuğu dönemlere kadar götürülebilir. Bu cümleden hareketle, epik anlatmalarda adı geçen genç kahramanlar hakkındaki epizotların tamamının, daha sonraki dönemlerde ve merkezi kahramanın maceralarından bağımsız bir şekilde ortaya çıkmış olduğunu söylemek kanaatimizce mümkün değildir.

Erhasan:

Köroğlu etrafında teşekkül eden bütün anlatmalar içinde benzer şekillerde yer alan genç kahramanlardan biri de "Erhasan"dır. Çeşitli eş/benzer metinler-

de "Hasan, Hasan Bey" adlarıyla da karışımıza çıkan bu genç kahraman, Türkmen anlatmalarında genellikle bir demircinin oğludur ve küçük yaşta annesini-babasını kaybedince, evlatlık olarak Köroğlu'nun yanına katılmıştır. Bazı anlatmalarda ise¹⁰, Köroğlu'nun başka bir memlekette bıraktığı eşinden olan oğludur ve epizot Erhasan'ın babasını araması, onu bulması gibi olaylarla birleştirilmiştir. Bu tür farklılıkların mahalli kültürlerin etkisiyle ortaya çıktığı, aynı zamanda, anlatıcıların veya nüshayı yayına hazırlayanların başka anlatmaların tesiriyle epizot üzerinde değişiklik yapmış olabilecekleri de düşünülebilir. Özellikle, Annagulu Nurmehmet tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan metinlerde, epizotun diğer pek çok epizotla karışmış bir görünüm arzemesi, yukarıdaki fikrimizi doğrular niteliktedir.

İncelememize esas aldığımız anlatmalarda Erhasan etrafında gelişen olaylar şöyle özetlenebilir: "Köroğlu'nun oğulluğu/oğlu rüyasında gördüğü kıza âşık olur. Genç kahraman sevdiğini aramaya çıkar, bulur ve birlikte kaçarlar. Sevgililer takip edilir, savaş olur. Genç kahraman yaralanır, kız tek başına savaşır. Köroğlu ve yiğitler yetişirler, savaş kazanılır. Çandibil/Çamlıbel'e dönülür, toy-düğün yapılır."

Bu anlatmalardaki önemli noktalardan biri, epik ve romantik unsurların içiçe verilmiş olmasıdır. Olay örgüsünde karşılaştığımız motiflerin bazıları genellikle âşık hikâyelerindeki temel ve romantik unsurlar olmakla birlikte; canlı savaş tasvirleri, kadının erkek gibi sa-

vaşması vb. epik eserlerde görülen unsurlar olarak dikkati çekmektedir.

Türkmen benzer-metninde "Gülâyım hem Erhasan" adıyla tanınan ve genç kahraman Erhasan'ın merkezi bir durumda bulunduğu epizotta Köroğlu ve yiğitleri daha çok yardımcı bir fonksiyona sahiptirler. Anlatmada Gülâyım (ya da Tellihan) da aşağıda ifade edeceğimiz Harmandeli gibi kahraman ve savaşan genç kız tipidir ki, Erhasan'la birlikte olayların merkezinde bulunur. Evlenmek için Erhasan'la birlikte kaçarken, kendilerini takip eden babasının ordusuna karşı savaşır. Anadolu anlatmalarındaki "*Telli Nigar*" tipi de aynı özelliklere taşır.¹¹ Öte yandan genç kızın, özellikle Karakalpaklar arasında bilinen "*Kırk Kız Destanı*"nın kahramanı "*Gülâyım*"ın adını taşıması da, kanaatimize bölgedeki ortak kültürün ve etkileşimin bir sonucudur.

Öte yandan sadece Türkmen anlatmalarında değil, Köroğlu anlatmalarının diğer benzer-metinlerinde de Ayvaz etrafında teşekkül eden epizot sayısının Erhasan'a göre daha fazla olduğu malumdur. Bununla birlikte, Türkmen anlatmalarında Erhasan kahramanlığı, cesareti ve akıllığı ile daha aktif bir tip özelliği gösterir. Halbuki Ayvaz, daha pasiftir, zor durumda kaldığında ve fırsat bulduğunda Köroğlu'nu bırakır kaçar; onun evleneceği kıızı Köroğlu alır gelir. Kanaatimize göre iki evlatlık arasındaki bu fark, onların etnik kökenlerinden kaynaklanmaktadır. Bir demircinin oğlu olan Erhasan da Köroğlu gibi Türkmenidir, fakat Ayvaz, bütün anlatmalar-

da yabancı bir millete mensup olarak gösterilir.

Harmandeli:

"Harmandeli" adını taşıyan ve temel olarak "kadının kahramanlığı ve yiğitliği" teması üzerine kurulmuş olan bu epizot, Türkmenlerin yanı sıra diğer Orta Asya benzer-metinlerinde de çok yaygın ve ortak olmakla birlikte, Anadolu, Azerbaycan vb. Batı benzer-metnlerinde pek yaygın değildir. Sadece Behcet Mahir anlatmasındaki "Köse Kenan-Dânâ Hanım Kolu"¹² olay örgüsü bakımından benzerlik göstermektedir.

Türkmen anlatmalarında "Köroğlu dahil önüne çıkan bütün yiğitleri güreşte ve söz söylemede alteden Harmandeli, Rum ülkesinden Arslan Bey'in tek çocuğu ve erkek gibi yetiştirilen kızıdır. Kim kendisini yenerse onunla evlenecektir. Sonunda Köroğlu'na da ustalık eden Âşık Aydın onu alteder ve çıraklarından Kerem'e verir. Arslan Bey ve adamlarının razı olmaması üzerine Köroğlu devreye girer ve gençleri evlendirir."

Yiğit, kahraman ve yeri geldiğinde savaşan kadın, Türk destanlarında çok karşılaştığımız tiplerdendir. Manas Destanı'ndaki "Ay-Çörük, Altınay", Kırk Kız Destanı'nda "Gülâyım", Dede Korkut Kitabı'nda "Banı Çiçek", Köroğlu'nun Anadolu anlatmalarında "Dânâ Hanım" erkek gibi ata binerler, ok atarlar, kılıç kullanırlar ve gerektiğinde düşmanla savaşır. Araştırmacılara göre, bu, onların yaşadıkları hayat tarzı ve insanların daima hareket halinde oluşlarıyla izah edilebilir.¹³ Aynı zamanda bu kadınlar, "Türklerin yerleşik hayat tarzındaki ka-

dın tipinden daha çok, göçebe hayat tarzının yarattığı bir tip olan *alp tipi* veya *savaşçı tipi* olma özelliği taşımaktadır"¹⁴ Avrupa destanlarında "*amazon tipi*" diye adlandırılan bu tipin bir benzeri de, ünlü Germen destanı Nibelungenlied'de adı geçen "*Brunhilde*"dir.¹⁵ Harmandeli'yi de, göçebe dönemin kadın tipi olan "savaşçı, alp kadın tipi" olarak değerlendirebiliriz.

Türkmen anlatmalarında, "Harman" kızdan, "Rum ülkesinden Arslan Bey'in kızı" şeklinde bahsedilmesi, onun, yabancı bir millete mensup olduğunu düşündürse de, saz çalmada, söz söylemede, güreş tutmada mahir olması ve adına "cesur, yiğit, gözüpek" anlamlarını ihtiva eden, aynı zamanda Köroğlu'nun yiğitlerini tavsif için de kullanılan "deli" sıfatının eklenmesi, kanaatimizce onu, Türk destanlarındaki aktif kadın tipine dahil etmemizi gerektirir.

"Harmandeli" adıyla bilinen anlatmanın satır aralarında da, adları anılan genç kahramanlar mevcuttur. Köroğlu'nun genç yiğitlerinden "Mirem" ve "Kamber" ile Âşık Aydın'ın çırağı "Kerem" olayların akışı içinde yer alırlar. Köroğlu, kendisini alteden Harmandeli'ye ikinci defa gider. Onunla mücadele için genç yiğitlerini gönderir. Fakat ikisi de Harman kızla başedemez. Bir demircinin oğlu olan Kerem ise, Âşık Aydın'ın yanında ilim tahsil eden akıllı ve kabiliyetli bir gençtir. Âşık Aydın'ın gördüğü rüyayı Köroğlu, yiğitlikten, attan, silahlardan, savaştan bahsederek yorarken, o, önce "başkaları yorsun" diye susar. Daha sonra, aşktan, ilimden, dinden bahsede-

rek rüyayı ustasının istediği şekilde doğru yorumlar. Kerem daha çok Türk toplumunun yerleşik hayata geçişinden sonra ortaya çıkan "pasif" ve "medreseli" tipin bir örneğidir.

Nurali:

Türkmen benzer-metinlerinde, daha sonraki dönemlerde oluşturulduğu açıkça belli olan anlatmalardan biri de, Köroğlu'nun torunu ve Ayvaz'ın oğlu epitetlerini taşıyan genç kahraman "Nurali" etrafında oluşturulmuştur.

Daha onaltı-onyediyi yaşlarında olan Nurali arkadaşlarıyla aşık oynar ve Köroğlu'na göre "ağızından emdiği sütün kokusu gitmiş değildir." Fakat Köroğlu'nun hanımı Ağayunus Peri'nin de yardımıyla silahlanır, Kırat'ı da alarak arkadaşlarıyla ava çıkar. Komşu ülkede Nahen Şah'ın oğlunun sünnet toyunun üzerine varırlar. Oradaki yarışlarda Kırat ile başarılar kazanan Nurali, Şah'ın kızına aşık olur. Gelişen olaylar üzerine Şah, Nurali ve arkadaşlarını esir alır. Köroğlu bunu duyunca yiğitleriyle sefere çıkar. Köroğlu'ndan korkan Nahen Şah, Nurali'ye yalvarır ve onu Köroğlu'nun karşısına çıkarır. Nurali yüzünü bir peçeyle örterek savaş meydanına çıkar. Köroğlu'nun attığı ok, savurduğu mızrak Nurali'ye zarar vermez. Pirlerin yardımı Nurali'yedir. O sırada Şah'ın kızı dayanamaz ve onun Nurali olduğunu söyler. Köroğlu onları affeder ve düğünlerini yapar.

Tamamen nesir halde anlatılan ve destanın ilk neşirleri içinde bulunmayan Nurali'nin maceraları, çeşitli mahalli unsurları yansıtmının yanında, Köroğlu

anlatmalarının, aşık/bahşılar tarafından çevre ve şartlara göre değiştirilerek yeni anlatmalarla nasıl geliştirildiğini göstermesi bakımından da önemlidir. Öte yandan, anlatıcı ve dinleyicilerin, yeni anlatmalarla çok sevdikleri kahramanların maceralarını ve soyunu devam ettirmek istemelerinden kaynaklanan bir durum da sözkonusudur ki, bunu, Manas Destanı'nda da Semeley ve Seytek'in maceralarıyla görmekteyiz.

Anlatmalardaki genç kahraman Nurali tipi, daha sonraki dönemlerde oluşturulmuş olmakla birlikte, anlatmaların bütünü içinde taşıdığı fonksiyon bakımından yeniliği ve gelişmeyi temsil etmenin yanında tecrübesizliği de örneklemektedir. Esasen bu temel fonksiyonlar, diğer genç kahraman tipleri için de geçerlidir. Fakat, Nurali üçüncü kuşak bir tip olarak, merkezi kahramana düşünce ve davranış bakımından daha uzaktır ve onunla birebir ilişki içinde değildir. Nurali, Köroğlu ve Ağayunus Peri'nin "yüreğidir, gözlerinin nurudur, körpe yavrularıdır" ve onun "boynunun bükük olmasını" her ikisi de istemezler. Ağayunus Peri'nin deyimiyle "yeni yetişen gencin gönlü başka olur, onların gönlünü kırmamak"dır.

Bu özellikleri gözönüne alarak genç kahraman Nurali veya benzer tiplerin ve onlar hakkındaki hikâyelerin, anlatıcılar tarafından, eski ve yeni nesil arasındaki bağı koparmamak, güçlendirmek maksadıyla oluşturulduğunu söylemek de kanaatimizce mümkündür.

Sonuç:

Sonuç olarak, diğer epik anlatma-

larda görülen genç kahramanlar hakkındaki hikâyeler, temel fonksiyonları bakımından Köroğlu destanının Türkmen henzer-metnindeki anlatmalarda da görülmektedir. Bu hikâyelerin bazıları köken bakımından çok eski devirlere dayanmakla birlikte sözlü gelenek içinde "yeniden", bazıları ise, değişen sosyo-kültürel yapıya paralel olarak ortaya çıkan şartlara, anlatıcı ve dinleyicilerin psikolojik yapılarına uygun şekilde "yeni" üretilmişlerdir. Dolayısıyla, epik anlatmalarda yer alan genç kahramanlar hakkındaki hikâyelerin hepsi, babalarının ya da atalarının hikâyelerine nazaran daha sonraki dönemlerde üretilmiş değillerdir. Çünkü, "tecrübe-tecrübesizlik, bilgi-cehalet, ihtiyar-geç" zıtlıkları, epik anlatmaların kendi plânına nüfuz etmek için dikkate alınması gereken en temel unsurlardandır ve özellikle anlatmalar bu tür dualist yapılar üzerine inşa edilmiştir. Sözlü kültür ortamında eski devirlerden beri yaşatılmaya ve üretilmeye devam eden ender ürünlerden olan Köroğlu anlatmaları da, hem epik anlatmaların kendiliğinde varolan bu kurgusal yapıyı, hem de sözlü kültür ürünlerinin donmuş, olup-bitmiş, yani tamamlanmış bir inşa olmadığını göstermek bakımından ayrı ve önemli bir yere sahiptir.

NOTLAR

¹ Bkz.: Abdülkadir İnan. Makaleler ve İncelemeler, Ankara, 1987, s. 99 vd.; Vilhelm Radloff, Manas Destanı, Türkiye Türkçesine Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Ankara, 1995.

² Ergin, Muharrem; Dede Korkut Kitabı, Ankara, 1964.

³ Jirmunsky, V. M.; Tyursky Geroičesky Epos, Leningrad, 1974, s.601.

⁴ Bkz.: Pertev Naili Boratav, Köroğlu Destanı, İstanbul, 1984, s.17; Meti Köseyev, Göroğlu-Türkmen Halk Epost, Ağabat, 1980, s. 9; Fikret Türkmen, "Köroğlu Hikâyelerinin Yayılma Sahaları ve Menşei Meselesi", EÜ. TDEAD., İzmir, 1986, s.18-19.

⁵ Bu kollar/epizotlar hakkında geniş bilgi için bkz.: Mustafa Arslan, Köroğlu'nun Türkmen Versiyonu Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme, EÜ. SBE., İzmir, 1997, (Basılmamış Doktora Tezi) C. I, II, III.

⁶ Köroğlu-Türkmen Halk Destanı; Yayına Hazırlayan-Türkmen Türkçesinden Aktaran: Annagulu Nurmammet, Ankara, 1996, C. I, II.

⁷ Anadolu "benzer metin"lerindeki epizotlar için bkz.: Pertev Naili Boratav, a.g.e., s. 31; Köroğlu Destanı, Anlatan: Behçet Mahir, Derleyenler: Mehmet Kaplan-Mehmet Akalan-Muhan Bali, Ankara, 1973, s. 46-57; W. Eberhard, Türkiye'nin Güneydoğusundan Derlenmiş Aşık Hikâyeleri ve İncelenmesi, Çev: Müfide Kocaoglu, EÜ. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Basılmamış Bitirme Tezi), İzmir, 1987, s. 78-81; Metin Ekici, The Anatolian Cycle of Köroğlu Stories, University Of Wisconsin-Madison, 1996, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 196-199.

⁸ Boratav, Köroğlu Destanı, s. 77-78.

⁹ Ögel, Bahaeddin; Türk Mitolojisi, I.Cilt, Ankara, 1989, s. 8.

¹⁰ Bkz.: Köroğlu-Türkmen Halk Destanı, Türkiye Türkçesine Aktaran-Yayına Hazırlayan: Annagulu Nurmammet, Ankara, 1996; Pertev Naili Boratav, Köroğlu Destanı, İstanbul, 1984, s.32-33.

¹¹ Köroğlu'nun Anadolu anlatmalarındaki kadın tipleriyle ilgili bkz.: Metin Ekici, "Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipleri", Milli Folklor, Kış-1999, S. 44, s. 10-17.

¹² Bkz.: Köroğlu Destanı, Anlatan: Behçet Mahir, Derleyenler: Kaplan, M. Akalan, M. Bali, Ankara, 1973.

¹³ Kaplan, Mehmet; Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-I, İstanbul, 1992, s. 41.

¹⁴ Ekici, Metin; a.g.m., s. 12.

¹⁵ Ekici, Metin; a.g.m., s.13.

